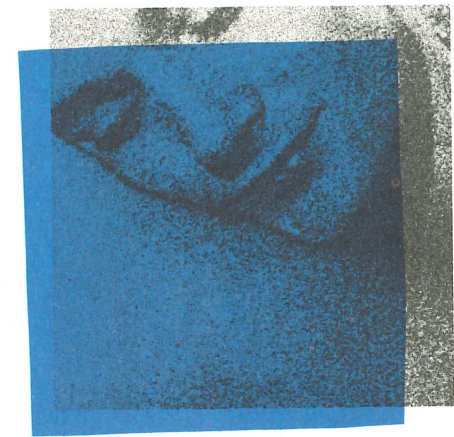

Amphitryon

Schaubühne am Lehniner Platz

holland festival

Schaubühne am Lehniner Platz

Amphitryon (1807)

Heinrich von Kleist (1777-1811)

Jupiter, in de gedaante van Amphitryon
Peter Simonischek

Merkur, in de gedaante van Sosias
Gerd Wameling

Amphitryon, veldheer van de Thebanen
Otto Sander

Sosias, zijn dienaar Udo Samel

Alkmene, vrouw van Amphitryon
Jutta Lampe

Charis, vrouw van Sosias
Imogen Kogge

regie: Klaus Michael Grüber

decor: Gilles Aillaud

kostuums: Rudy Sabounghi

dramaturgie: Dieter Sturm

17 en 18 juni 1992, aanvang 20.15 uur
Stadsschouwburg, Amsterdam

De voorstelling is om ca. 22.45 uur afgelopen.
Er is geen pauze. Het is verboden tijdens de
voorstelling te fotograferen.

In deze toch vrije tijden gebeurt het in Nederland nog heel soms dat in verband met toneel de term 'fout' wordt gebruikt. Fassbinder is een berucht voorbeeld, maar ook na de première van *De prins van Homburg*, van Kleist, een paar jaar geleden in het Appeltheater, was een enkeling geschokt of kwaad. Dit stuk over een prins-militair die na een voorspellende droom zo verliefd en zo in de war is dat hij tijdens het strategisch beraad van de oorlogsstaf vergeet te luisteren en later tegen de voorschriften in handelt, gaat onder andere over kadaverdiscipline, maar pleit daar zeker niet voor. De prins is tegen de bevelen van zijn superieur ingegaan en moet sterven, wat des te navranter is omdat zijn ongehoorzaamheid tot de overwinning heeft geleid. De prins is het er zelf mee eens, al haakt alles in hem naar leven.

Voor ons – die enkeling uitgezonderd – is *De Prins van Homburg* (oorspronkelijk: *Prinz Friedrich von Homburg*) een poëtisch stuk over twijfel tussen plichtsbesef en vrijheidsdrang, maar in Kleists tijd stoorde men zich wel degelijk massaler aan het heftige patriottisme of nationalisme dat aan zijn werk kleeft. Het zou een van de redenen kunnen zijn waarom hij weinig succes had. Het bewuste stuk, tussen 1809 en 1811 geschreven, is net als de meeste andere nooit door de schrijver opgevoerd gezien. De première kwam posthuum, in 1821. Nationalistisch, in elk geval fel anti-Frans, is ook *Die Hermannsschlacht* (1808, gespeeld in 1839).

In onze tijd heeft Kleist meer succes dan in zijn tijd en geldt hij zonder voorbehoud als een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de Duitse Romantiek. Zijn gedachtengoed is complex maar helder, zijn taal, meestal in verzen, is weerbarstig maar lyrisch, zijn dramatische vormgeving is conventioneel maar modern door de voelbare nervositeit, zijn grondthema's – het falen van de menselijke rede en ieder ontbreken van menselijk contact – sluiten direct aan op die van de grote toneelschrijvers van onze eeuw. Er is niet voor niets nu constant belangstelling voor zijn werk.

Het aantal veel gespeelde toneelstukken van Kleist is groot, gezien de korte tijd die hij heeft geleefd. Daar is, behalve *Prinz Friedrich von Homburg*, *Der zerbrochene Krug* (1808), een karakterkomedie over een rechter die met zichzelf als verdachte te maken krijgt; *Penthesilea*, over de wilde, haatdragende Amazonen-koningin (uit hetzelfde jaar, maar pas in 1890 in première gegaan); het veel tederder *Das Käthchen von Heilbronn*; en het prachtige *Amphitryon* (1807, première 1899), een tragi-komedie naar een stuk van Molière, met dubbelrollen voor mens en god. Wanneer ik lees dat Kleist een synthese tot stand wilde brengen tussen de Griekse tragedie en Shakespeare, denk ik persoonlijk direct aan *Amphitryon*. Naast toneelwerk schreef hij bovendien *Michael Kohlhaas* en *Die Marquise von O.* en beschouwend werk, waarvan zijn verhandeling over het marionettentheater het meest gelezen is.

Borges heeft zich ooit afgevraagd waarom de ene schrijver wel en andere niet in het geheugen van de mensheid voortleeft en stelde vast dat dit samenhangt met de vraag of iemand een bepaald symbool heeft aangemunt dat tot de verbeelding spreekt. Zo heeft Cervantes zijn Sancho Panza, en bij de naam Quijote doemen in ieder geval molens op. Kleist had tijdens zijn leven niet zo'n symbool aangemunt, maar na zijn dood, of juist door zijn dood, is dat veranderd. Zelfs wie nooit een toneelstuk van Kleist heeft gelezen of gezien maar een beetje belezen is, weet hoe hij in 1811 eerst zijn vriendin doodschoot omdat zij ongeneeslijk ziek zou zijn en daarna, wanhopig, teleurgesteld en diep pessimistisch als hij was, de hand sloeg aan zichzelf. Zijn leven en dood in combinatie werden hierna een symbool voor de hele Romantiek. Kleist was Kunstenaar, te vuur en te zwaard.

Heinrich von Kleist is op 18 oktober 1777 in Frankfurt an der Oder geboren als afstameling van een adellijk soldatengeslacht, en ondanks zijn zwakke gezondheid gaat ook hij op vijftienjarige leeftijd het leger in. Hij zal onder meer deelnemen aan een belegering en een veldtocht, maar in 1797 neemt hij – hij is inmiddels luitenant – vrijwillig ontslag. (In het jaar van zijn dood wilde hij weer dienst nemen om alsnog maatschappelijk carrière te maken, maar zijn verzoek werd afgewezen.) Hij schrijft zich in aan de universiteit. Het lezen van Kant heeft hem echter aan zijn zekerheden doen twijfelen, en zijn hoofd blijkt uitsluitend te staan naar het uitdrukken van de vele beelden en ideeën die zich in hem verdringen. Hij maakt reizen naar Frankrijk en Zwitserland. In

die tijd valt het begin van zijn schrijverschap. Na de tragedie *Robert Guiskard*, op 524 regels na verloren gegaan, schrijft hij in 1803 een tweede tragedie, *Die Familie Schrof-fenstein*, in 1804 in première gegaan. *Amphitryon* (1807) schrijft hij in het jaar dat hij als spion voor Pruisen gevangen wordt genomen in de Franse Jura. Hierna volgen zijn laatste literaire activiteiten elkaar snel op.

Dat hij niet alleen een gedreven kunstenaar was, maar zich ook gedwongen voelde op andere manieren zijn ideeën over zijn tijd uit te dragen, blijkt uit zijn semi-literaire bezigheden. Hij is medeoprichter van het tijdschrift *Phöbus* (1808), dat niet lang bestond maar gold als de stem van de Duitse Romantiek, en in 1811 was hij een van de bezielen-de krachten achter de *Berliner Abendblätter*, een dagblad, dat het evenmin lang volhield: het werd na enkele maanden verboden. Vlak daarna was ook Kleists leven ten einde.

Barber van de Pol

Scènebeschrijving

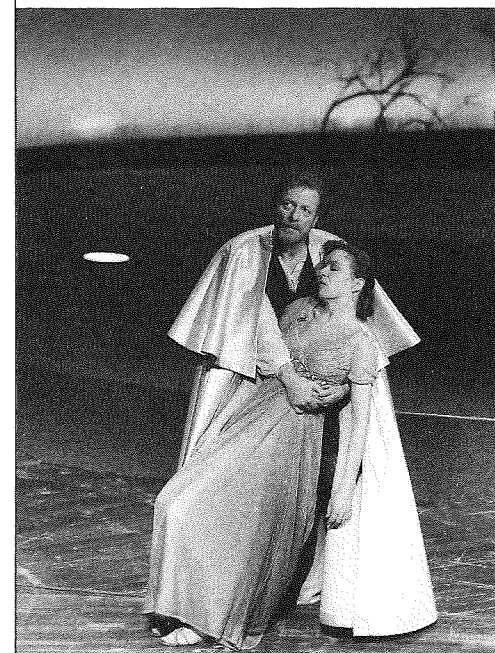
Eerste bedrijf

Sosias, dienaar van veldheer Amphitryon, zoekt in het donker de poort van Thebe om de overwinning te melden. Hij stelt zich voor hoe hij Alkmene, Amphitryons vrouw, verslag doet van de strijd. Bij Amphitryons huis stuit hij op Merkur (Mercurius), vermomd als een tweede Sosias. Volgt een komische dialoog. Sosias: 'Ik trek mijzelf waarachtig nog in twijfel.' Jupiter komt op in de gedaante van Amphitryon. Hij is in gezelschap van Alkmene, bij wie hij de nacht heeft doorgebracht. Zij denkt dat hij Amphitryon is, op wie zij tijdens de oorlog verlangend had gewacht. Jupiter laat haar in de waan en wil weten of ze ook van hem zou houden als dat niet haar echtelijke plicht was. Alkmene bezweert hem haar liefde. Jupiter gaat door met het maken van uitdagende en halfslachtige opmerkingen. Zij nemen afscheid. In een schaduwscène nemen Charis, Sosias' vrouw, en Merkur afscheid op minder liefheb-bende toon.

Tweede bedrijf

In een dialoog vol misverstand verliest Amphitryon zijn geduld wanneer Sosias hem vertelt over zijn ontmoeting met 'Sosias'. Ook de eerste ontmoeting tussen Amphitryon met Alkmene is één groot misverstand. Alkmene is verbaasd Amphitryon 'zo snel' terug te zien. Hij twijfelt aan haar liefde en concludeert dat een ander haar heeft bezocht in zijn gedaante. Alkmene vindt dit een smakeloze gedachte. Zij en de hele dienarenschare hebben hem toch zelf gezien? Als tastbaar bewijs laat zij de daad zien die hij haar heeft geschonken. Het is de overwinningstrofee die hij haar inderdaad had willen geven, maar die zij blijkbaar al heeft. Alkmene beschrijft nogmaals hun nachtelijk samen-zijn.

Ook nu een schaduwscène met Sosias en Charis. Sosias hoopte op een hartelijk welkom, maar Charis verwijt hem dat hij haar 'gisteren' en

'vannacht' geen oog waardig heeft gekeurd. Ook zij geeft een beschrijving van het veronderstelde weerzien. Alkmene ontdekt in aanwezigheid van Charis dat de in de diadeem gegrifte A van Amphitryon in feite een J is. Ze bedenkt dat ze bedrogen moet zijn. Er was ook iets vreemds aan hem: 'Ach, Charis, en die scherts, zo dubbelzinnig.' Volgt een nieuwe ontmoeting tussen Alkmene en Jupiter als Amphitryon. Zij wil uitsluitel over de vorige nacht: 'Was jij het, was je 't niet?' Jupiter houdt het spel vol en betuigt zijn vurige liefde. Dan vertelt hij dat hij Jupiter is, maar Alkmene vindt dit een blasfemische en ongepaste grap. Jupiter voert de J op de diadeem aan als bewijs. Alkmene is in verwarring. Op de vraag of ze een god niet gelukkig wil maken, antwoordt ze dat haar schepper over haar mag beschikken, maar dat haar vrijgekozen liefde altijd voor Amphitryon zal zijn. Volgt opnieuw een schaduwscène tussen Sosias en Charis.

Derde bedrijf

Amphitryon mokt. Merkur verschijnt, maar wil de deur niet voor hem ontgrendelen. Amphitryon denkt dat hij Sosias is. In de volgende scène wordt de ruzie tussen Sosias en Merkur uit het eerste bedrijf min of meer herhaald. De slotscène brengt allen bij elkaar. Alkmene moet zeggen wie Amphitryon is en wijst de man aan die naast haar het huis uitkwam – Jupiter. Dan vertelt Jupiter dat Amphitryon Amphitryon is en dat het Zeus' wens was dat dit alles gebeurde, maar hij zegt niet wie hij zelf is. Amphitryon wil een goddelijk teken en vraagt om een machtig zoon. Jupiter voorspelt hem de geboorte van Herakles, en Amphitryon is dankbaar. Maar Alkmene is nog in de war en verwijt Amphitryon zijn 'snodelist'. Dan onthult Jupiter zijn ware identiteit. Alkmene bezwijmt. Als zij bijkomt, verzucht ze haar beroemde laatste woord: 'Ach!'

biografieën

Schaubühne am Lehniner Platz

De Schaubühne am Lehniner Platz werd in 1962 in Berlijn opgericht onder de naam 'Schaubühne am Halleschen Ufer' en speelde sociaal geëngageerd repertoire. Het begon als privé-theater met schaarse middelen en ontving in de loop der jaren steeds grotere subsidies. Het gezelschap heeft echter zijn zelfstandigheid behouden. In 1970 vond een reorganisatie plaats, die verband hield met de komst van een groep theatermakers die zich tegen de werkmethode en organisatiestructuur van het Duitse stadstheater afzetten. Dit leidde tot een meer collectieve werkwijze. De Schaubühne speelde onder meer Griekse tragedies (waaronder de complete *Oresteia*), Shakespeare, stukken uit het Frans en Duits classicisme (o.a. *De mensenhater* in een bewerking van Botho Strauss), negentiende-eeuws repertoire (Musset, Ibsen, Labiche), stukken over de Russische revolutie en de periode daarvoor (Tsjechov, Gorki), vroeg-twintigste-eeuws repertoire waaronder Brecht en Eugene O'Neill, maar ook hedendaagse stukken van schrijvers zoals Peter Handke, Heiner Müller, Franz-Xaver Kreutz, Sam Shepard, Bernard-Marie Koltès en Botho Strauss. De voornaamste regisseurs van de Schaubühne zijn Peter Stein, Klaus Michael Grüber en Luc Bondy. Het gezelschap had ook theaterkunstenaars uit het buitenland, zoals Robert Wilson, Meredith Monk en Andrzej Wajda als regisseur te gast. Veel producties van de Schaubühne werden geselecteerd voor het jaarlijkse Theatertreffen in Berlijn, en het gezelschap maakte vele tournees door het buitenland. Ook werden van veel voorstellingen film- of televisieopnamen gemaakt. In verband met zijn kleine behuizing speelde de Schaubühne vaak op andere locaties, maar sinds 1981 is het gezelschap gehuisvest in het Mendelsohn-Bau aan de Lehniner Platz, dat een ingrijpende verbouwing onderging en drie uiterst flexibele speelruimtes biedt.

Klaus Michael Grüber

Klaus Michael Grüber werd geboren in 1941 en volgde een theateropleiding in Stuttgart. Hij werkte vijf jaar lang als regieassistent bij het Piccolo Teatro van Giorgio Strehler in Milaan. Hij deed theaterregies bij diverse gezelschappen in Duitsland, en verbond zich in 1972 aan de Schaubühne, waar hij onder meer de volgende stukken regisseerde: *De Bacchanten* (1974), *Empedocles* (1975), *Winterreise* naar Hölderlin in het Olympisch Stadion in Berlijn, welke productie hij tevens verfilmde (1977), *Hamlet* (1982), *Koning Lear* (1985) en *Prometheus geketend* (1986). Daarnaast deed hij gastregies bij andere gezelschappen: *Faust* bij de Freie Volksbühne Berlin (1982), *Bérénice* van Racine bij de Comédie Française (1984), *Le récit de la servante Zerline* bij het Théâtre Bouffes du Nord (1986) en *Krapps laatste band* in Frankfurt (1987). Hij regisseerde ook opera's: *Wozzeck* van Alban Berg (1971) en *Julius Caesar* (1972) van Händel, beide in Bremen, *Blauwbaards burcht* en *Erwartung* in Frankfurt (1974), *Die Walküre* in Parijs (1976), *Tannhäuser* in Florence (1983), *La Cenerentola* in Parijs (1986), *Parsifal* in Amsterdam (1990) en *Hyperion* van Bruno Maderna in Parijs, Amsterdam en Wenen (1991-1992).

Colofon

Dit is een uitgave van het Holland Festival.

Telefoon: 31.(0)20.627 65 66

Telefax: 31.(0)20.620 34 59

Adres: Kleine-Gartmanplantsoen 21

NL-1017 RP Amsterdam

Basisontwerp: Pieter Roozen / Mart. Warmerdam

Opmaak: Patrick Hoogenberg

DTP-apparatuur ter beschikking gesteld door

Magister Computer

Druk: Drukkerijen de Bussy Ellerman Harms bv

Scènebeschrijving: Barber van de Pol

Vertaling biografieën: Jan Willem Reitsma

Foto's: Ruth Walz

Sponsors

Koninklijke PTT Nederland NV (hoofdsponsor)

De Volkskrant bv

Fiat Auto Nederland bv

Dommelsche Bierbrouwerij bv

BV Weekbladpers

Drukkerijen de Bussy Ellerman Harms bv

Andersen Consulting

Subsidiënten

Ministerie van WVC

Ministerie van Economische Zaken

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Gemeente Amsterdam

Prins Bernhard Fonds

Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele

Omroepproducties

de Volkskrant

FIAT

Dommelsch Bier